

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ.

ΑΡΙΣΤΟΦΛΗΣ.

Ο ἐπιφανῆς οὗτος τῆς ἀρχαιότητος κωμικὸς, ὁ τὸ ἵδιότροπον καὶ ὁξύθυμον νήπιον, τὸν Ἀθηναϊκὸν δῆμον ἐπὶ ἔτη πολλὰ ὡς τροφὸς αὐστηρὰ ἄλλοτε μὲν μ' ἐπιτιμήσεις τραχείας, ἄλλοτε δὲ μὲν Ἰωπείας καὶ χαριεντισμοὺς διοικήσας καὶ κατευνάσας, ὁ ὑπὸ τῶν συγχρόνων του λατρευόμενος, ὑπὸ δὲ τῶν μεταγενεστέρων του διαφόρως καὶ ἀντιθέτως κατὰ τῶν καιρῶν καὶ τῶν τόπων τὰς προλήψεις κρίθεις, ἥκμασε περὶ τὰ 440 π. Χ. καθ' ἣν ἐποχὴν αἱ Ἀθῆναι κυριεύουσαι τῆς Ἑλλάδος δὲν εἶχον ἄλλον τὸν κυριεύοντα αὐτῶν ἐκτὸς τῶν ἐσωτερικῶν των παθῶν, καθ' ὃν καιρὸν φέρουσαι χλωρὰν ἀκόμη τῶν Περσικῶν Θριάμβων τὴν δάφνην, καὶ δεχόμεναι βασιλικῶς τῶν ὑποτελῶν συμμάχων τοὺς φύρους, ἐπανήγειρον τὴν ἡμίσειαν Ἑλλάδα κατὰ τῆς λοιπῆς, ὅπως μὴ ἀπολέσωσιν οἱ Ἑλληνες τὴν ἔξιν τοῦ νὰ τοὺς θεωρῶσιν ὡς νικητὰς, κ' ἐπροκάλεσαν τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, λησμονοῦντες ὅτι ἡ μάχαιρα τῶν πολέμων εἶναι ἀμφίστομος ὡς εἶναι ἀμφίρροπος καὶ τῆς τύχης ἡ πλάστιγξ, καὶ μὴ προβλέποντες ὅτι ἡ ὁδὸς ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔζητον Θριάμβους ἔληγεν εἰς τῆς πόλεώς των, εἰς τῆς Ἑλλάδος τὸν ἀφανισμόν. Ο ποιητὴς ἡτον μὲν πολίτης Ἀθηναῖος, Κυδαθηναῖεὺς τὸν δῆμον, φυλῆς Πανδιονίδος, ἀλλ' οἱ ἔχθροὶ του, καὶ ἴδιως ὁ δημαγωγὸς καὶ στρατηγὸς Κλέων τῷ διημφισθήτει τὸ δικαίωμα τοῦ πολίτου, διότι ὁ πατέρων του ἦτον, κατὰ Σουΐδαν, ἦ ἐκ τῆς Μίνδου κατὰ τὴν Ρόδον, ἦ ἐξ Αἰγαίης, ὅπου, ὡς ἐκ τῶν ἴδιων λόγων τοῦ Ἀριστοφάνους ἔξαγεται, [Ἄχαρνεῖς, στ. 653], φαίνεται ὅτι ἐκέκτητο κτήματα. Καὶ παίζων μὲν ἀπελογεῖτο ὁ ποιητὴς κατὰ τῆς

(ΤΟΜ. Γ'. ΦΥΛ. Β'.)

34.

προσβολῆς ταύτης διὰ τοῦ Ὄμηρικοῦ στίχου.

“ Μήτηρ μέν τ’ ἐμὲ φησὶ τοῦ ἔμμεναι, αὐτάρ ἔγωγε

Οὐκ οἰδ’, οὐ γάρ δή τις ἔον γόνον αὐτὸς ἀνέγνω.”

Αλλὰ πρὸ πάντων ὅταν ἔπαιξεν ἡτον τρομερὸς ὁ ποιητὴς, τοῦ ὄποίου σκορπιῶν δῆγμα ἡτον ὁ γέλως, καὶ ἡ χολή του πυριφλεγέθων ἀγανακτήσεως. ‘Ο ἄφρων ὅστις εὐρίσκετο ἐμποδὼν τοῦ ἀπηνοῦς μαστιγοφόρου, ὁ δημοφιλής ποιητὴς ὅστις ἀντεποιεῖτο μέρος τῆς δάφνης μὲ τὴν ὄποιαν ἐστέφετο, ὁ ἔξοχος ἀνὴρ ὅστις ὑψοῦτο ὑπεράνω τοῦ κοινοῦ δημότου, παρώξυνον τὸν ἴσχυρὸν ὅστις εἶχε τὴν συναισθησιν τῆς δυνάμεως του, τὸν πριπώλην τῆς δημοτικῆς εὔνοίας, τὸν ξηλότυπον δημοκράτην.

‘Ο Ἀριστοφάνης, τὸ εἴπαμεν ἀνωτέρω, κατεκρίθη πολλάκις πικρῶς, διότι ἐκρίθη μονομερῶς διὰ νὰ ἐκτιμηθῇ κατ’ ἄξιαν, ἔπρεπε νὰ θεωρηθῇ ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἔποψιν ὑφ’ ἦν οἱ σύγχρονοι του τὸν ἐθεώρουν. Πῶς ἔξηγεῖται ὅτι ὁ μὲν Πλάτων, ὁ φιλόσοφος τῶν φιλοσόφων, ὁ προσφιλῆς τοῦ πικρῶς κωμῳδηθέντος Σωκράτους μαθητής, ἔπειμψε πρὸς τὸν Διονύσιον τῶν Συρακουσῶν τὰς κωμῳδίας τοῦ Ἀριστοφάνους ως τὸ ἀληθέστερον καὶ κομψότερον ἀπεικόνισμα τοῦ Ἀθηναϊκοῦ βίου, προτεπιγράψας καὶ τὸ ἀκόλουθον διστιχον [ἄν ἀληθῶς τὸ ἐπίγραμμα πρέπη ν’ ἀποδοθῇ εἰς αὐτόν].

“ Αἱ χάριτες τέμενός τι λαβεῖν, ὅπερ οὐχὶ πεσεῖται
Ζητοῦσαι, ψυχὴν εὑρον Ἀριστοφάνους.”

Ο δὲ Πλούταρχος καταφέρεται κατὰ τοῦ κωμικοῦ μὲ ὅλα τὰ ὅπλα τοῦ δογματισμοῦ καὶ μὲ τοῦ αὐστηροῦ ἥθικοῦ τὴν μεμψιμοιρίαν; “Οτι μετὰ ταῦτα νεώτεροι κριτικοὶ, εἰς τοὺς ὄποίουν, οὐδὲ δρθὸν λόγον οὐδὲ φιλοκαλίαν δυνάμεθα νὰ ἀπεπωμεν, συγκατατάττουν τὸν ποιητήν μας μὲ τῶν τριβῶν τοὺς μίμους καὶ τοὺς βωμολόχους τῶν καπηλείων; ‘Η ἔξηγησις εἶναι πρόχειρος· ὁ μὲν ἡτον σύγχρονος, ἀνέπνεε τὴν ἀτμοσφαίραν τῆς αὐτῆς κονωνίας, εὐρίσκετο ὑπὸ τῆς αὐτῆς κυβερνήσεως, τῶν αὐτῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν, τῶν αὐτῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων τὴν ἐπιρροὴν, ἐνῷ οἱ μεταγενέστεροι ἐ-

πικριταὶ τὸν ἔθεωρουν διὰ τοῦ τηλεσκοπίου ἵδεων καὶ προ-
λήψεων ἄλλης ἐποχῆς. Τί κοινὸν μεταξὺ τοῦ καθηγητοῦ
τῆς ἀβροδιαιτου βουρβωνίας αὐλῆς, τοῦ ἐξ ἀπαλῶν ὄνυ-
χων εἰς τὴν περιποίησιν τοῦ γυναικείου φύλου τραφέντος,
τοῦ ζητούντος εἰς τὸ θέατρον προσωρινὴν τέρψιν, καὶ ἀπὸ
τὴν κοινωνίαν ἀπαιτούντος τὸ εὖ εἴναι μόνον τὸ ὅποιον ἄλ-
λοι τῷ παρεσκεύαζον, τί κοινὸν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ γί-
γαντος ἀθλητοῦ, ὅστις ἐκίνει τὴν φλογερὰν μάστιγα καὶ
ἔτρεμεν ὁ ἀτρόμητος δῆμος, καὶ ωχρίων οἱ παντοδύναμοι
του δημαγωγοί; Ψευδώς ἐνόησε τὸν Ἀριστοφάνην ὅστις
τὸν ἐξέλαβεν ὡς ἄκακον Τερέντιον ἢ εὔχαριν Μολιέρον,
περιπλέκοντα δύσκολα μαθήματα μὲ ἄνθη εὐφρόσυνα, τέρ-
ποντα τὴν αὐλὴν καὶ τὴν πόλιν, καὶ πλαγίως πως ἐγχέον-
τα εἰς τὰς ψυχὰς καὶ τι σωτήριον φάρμακον ὑπὸ τὸ γλυ-
κὺ τῆς κωμῳδίας ἀφέψημα. "Ἄλλη, ἀνωτέρα ἥτον ἡ κλῆ-
σίς του. Μὲ δὲ εἰς σαρκασμοὺς καὶ μὲ γλῶσσαν προσβίλ-
λουσαν ἵστις τὰς εὐαισθήτους τῶν νέων κριτικῶν ἀκοὰς,
ἄλλὰ χαριζομένην εἰς τὸ δημῶδες ἀκροατήριών του, ἐξηγή-
ραξε τὴν πολύτιμον ἄδειαν τοῦ νὰ λέγῃ ἀποινὶ τὴν ἀλή-
θειαν, προνόμιον ἀνεκτίμητον εἰς Ἀθήνας ὅπου οἱ ἀντι-
ποιούμενοι αὐτὸ ἔλαβον πολλάκις τὸ κώνειον ὡς μισθόν.
Ἐνῷ ὁ ῥήτωρ ἐπλεκει πανηγυρικοὺς εἰς τὴν πνύκα Θηρεύων
τῶν ἀκρονύμενων τὴν εὔνοιαν, ὅταν ὁ ἐφημεριδεγίφος σῆ-
μερον περιορίζων τὰς ἐκφράσεις του κατὰ τὰ ἀρθρα τοῦ
ἐγχωρίου νόμου, ἀποτείνεται πρὸς ἐν πολλοστημόριον τοῦ
δημοσίου, καὶ προσπαθῇ νὰ ἐνσταλάξῃ ῥανίδα πρὸς ῥανί-
δα τὰς ἀρχὰς του εἰς τοῦ ἔθνους του τὴν πετοίθησιν, ὁ
Ἀθηναῖος κωμῳδὸς ἀτρόμητος παρίσταται ἐνώπιον τοῦ
ἔθνους ὄλοκλήρου, ἐνώπιον τοῦ ἡγεμόνος λαοῦ, ἐπιτιμᾷ αὐ-
τὸν πρῶτον, ἐλέγχει τοὺς ἵσχυοντας, τιμωρεῖ τοὺς; κατα-
χρωμένους, ἐπιβάλλει τὰς πεποιθήσεις του, καὶ ἐπὶ πᾶσιν
ἔχει τὴν γλῶσσαν ἀγέρωχον καὶ τὸ ὕφος Θριαμβευτικὸν,
διότι παίζει μὲ τὸν λέοντα τοῦ ὅποιου τὸν βρυγμὸν φο-
βεῖται ἡ Ἑλλὰς, καὶ ἡξεύρει ὅτι οἱ ἄνδρες Ἀθηναῖοι ὅλα
τὸ ἀκούοντα καὶ ὅλα τὸ ἀνέχοντα, ἀρκεῖ γὰ τοῖς δοθῆ ἀφορ-

μὴ γέλωτος καὶ διασκεδάσεως. Τὸ μειδίαμα τοῦ Ἀριστοφάνους εἶναι δῆγμα ὁδυνηρὸν, ὁ σάρκασμός του ἐπιπίπτει κατὰ τῶν ἰκανοτέρων καὶ ἵσχυροτέρων ὡς κεραυνός. Διὰ νὰ καταστήσῃ ἀνεκτὰς τὰς αὐστηρὰς διδασκαλίας του εἰς τὸν λαὸν, γίνεται λαὸς αὐτὸς πρώτος, ἐνδύεται ὅλας τὰς συμπαθείας καὶ τὰς ἀντιπαθείας τοῦ ὄχλου, ταυτίζεται μὲ τὰς ἀξιώσεις του, καὶ ἄγρυπνος τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν ἐλευθεριῶν αὐτοῦ φύλαξ, διευθύνει τὰ βέλη του πρὸς πᾶσαν κεφαλὴν προκύπτουσαν ὑπεράνω τῶν ἄλλων, διότι ὁ ζηλότυπος πολίτης γνωρίζει ὅτι τὸ πηδάλιον τῆς ἀπροστατεύτου δημοκρατίας γίνεται ἔρμαιον τοῦ τολμῶντος, καὶ ὅτι τῆς ἀπολύτου ἴσονομίας ἡ ταχύρροπος στάθμη κλίνει εὐκόλως πρὸς πᾶσαν ὑπεροχὴν, καὶ ἀν ἡ ἀρετὴ καὶ ἀν ἡ μεγαλοφυΐα ῥίπτουν τὰ σταθμὰ εἰς αὐτήν.

Ἄλλ' ἡ βιογραφία τοῦ Ἀριστοφάνους εἶναι αὐτὴ τῆς ἀρχαίας κωμῳδίας ἡ ἱστορία. Τὰ βάναυσα ἄσματα καὶ αἱ ἔξ ἀμάξης ὕβρεις καὶ αἰσχρολογίαι τῶν τραγῳδῶν τῶν Διονυσίων, παραμείνασται· καὶ μετὰ τῆς τραγῳδίας τὴν ἀνάπτυξιν ὡς θρησκευτικὴ τελετὴ καὶ παράδοσις, ἔδωκαν μὲν εἰς τὸν Σικελὸν Ἐπίχαρμον καὶ τοὺς μετ' αὐτὸν τὴν πρώτην ἰδέαν κωμῳδίας εὐγενεστέρας, ἀλλ' ὁ Ἀριστοφάνης τορνεύσας τὴν γλῶσσάν της, περιδύσας αὐτὴν λαμπρᾶς ποιήσεως χάριν καὶ δράματος ἀξιοπρέπειαν, καὶ μὲ ἄφθονον Ἀττικῆς ἀστειότητος ἄλλας ἀρτύστας αὐτὴν, καὶ τέλος καταστήσας αὐτὴν ἐφάμιλλον τῆς μεγαλοπρεποῦς ἀδελφῆς της, δύναται δικαίως νὰ θεωρηθῇ ὡς τῆς κωμῳδίας πατήρ. Δὲν θέλομεν ν' ἀρνηθῶμεν ὅτι ὁ πλήρης χάριτος καὶ γλυκύτητος καθαρός του Ἀττικισμὸς, τῆς ἀστειότητός του ἡ ὀξύτης καὶ τῆς ποιήσεώς του τὸ ὑψος, τὰ ὅποια τὸν ἀνέδειξαν ἔνα τῶν φυστήρων τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας, δὲν ηθελον εἰσθαι εὐπροσιτότερα εἰς τὴν σημερινὴν εὐαισθησίαν καὶ εἰς τὰ ἥθη μας, ἀν δὲν ἐμολύνοντα συνεχῶς ἀπὸ ἀναιδεῖς ἐκφράστεις, καὶ θέσεις. Ἀλλ' ἀντὶ νὰ ρίψωμεν διὰ τοῦτο κατὰ τοῦ Ἀριστοφάνους τὴν μέλαιναν ψῆφον ὡς ὁ Πλούταρχος καὶ οἱ μετ' αὐτὸν ἐτικριταὶ, φρονοῦμεν

μᾶλλον ὅτι χρεωστεῖται εὐγνωμοσύνη εἰς τὸν μεγαλοφυῆ ποιητὴν, διότι καθ' ἑαυτὸν μάρτυν [1], ἀποπλύνας τὸν βόρβθρον τῶν αἰσχροτήτων καὶ ἀναιδειῶν μὲ τὰς ὄποιας διεπληκτίζοντο πρὸ αὐτοῦ οἱ τραγῳδοὶ τῶν Διονυσίων, “τοῖς παιδίοις ἵν’ ὁ γέλως,, ἀντικατέστησεν ἀντ’ αὐτῶν ἀθάνατα μεγαλοφυῖας γεννήματα, παραφυλάττοντα τινὰ τῶν ἀκατεργάστων σπερμάτων ἐξ ὧν ἐφύησαν, καὶ πρὸς τὰ ὄποια ἀντὶ νὰ δυσανασχετῇ ὡς σήμερον, ἥρεσκετο ἐξ ἐναντίας ἡ τότε ἡθικὴ κατάστασις τοῦ λαοῦ. Αὕτη ἡ περίστασις ἐξηγεῖ καὶ τὰς ὄπωστον ἐλευθέρας ἐκφράσεις τοῦ ποιητοῦ περὶ τῶν ἐγχωρίων θεῶν. Οὔτε εἰς αὐτὸν δύναται νὰ ὑποτεθῇ ἡ παράτολμος αὐθάδεια τοῦ νὰ ἐμπαίξῃ ἀφόβως τοὺς Θεοὺς ἐνώπιον τοῦ λαοῦ, οὔτε εἰς τὸν λαὸν, τὸν καταδικάζοντα τὸν Ἀλκιβιάδην ὡς κολοβωτὴν τῶν Ἑρμῶν καὶ τὸν Σωκράτην ὡς ἀπαρνητὴν τοῦ ἐγχωρίου θρησκεύματος, τοσαύτη ἀνεξιθρησκεία καὶ ἀδιαφορία, ὥστε ν' ἀκούγῃ χλευαζομένους τοὺς Θεούς του ἐπὶ Θεάτρου. Ἄλλ' ἡ κωμῳδία τοῦ Ἀριστοφάνους ἦτον νέον μόνον σχῆμα, ὡς εἴπομεν, τῶν διονυσιακῶν ἐκείνων τραγῳδικῶν διαλόγων, εἰς τοὺς ὄποιους τὰ πάντα ἐπετρέποντο, καὶ εἰς τὴν εὐθυμίαν τῶν ὄποιων ἐπρεπε Θεοὶ καὶ ἀνθρωποι νὰ συνεισφέρουν τὴν μερίδα των πρὸς τιμὴν τοῦ Θεοῦ τῆς ἐκτετραχηλισμένης εὐθυμίας, τοῦ Διονύσου. Τὴν ἄμορφον ταύτην ὕλην διαπλάσας ὁ Ἀριστοφάνης, διετήρησε μὲν, εἴτε ἐξ ἀνάγκης, εἴτε τῷ δόντι Ζύων εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ ἀκροατηρίου του, τὰ ἀρχαῖα χαρακτηριστικά της, ἀλλὰ τὴν διεύθυνε πρὸς σκοπὸν ὑψηλὸν καὶ κοινωφελῆ.

Αὐστηρότερά εἶναι ἡ κατ' Ἀριστοφάνους κατηγορία, ὅτι ἐκωμῳδησε συνεχῶς ἄνδρας ἀξίους ὅχι χλεύης, ἀλλὰ ὑπολήψεως καὶ θαυμασμοῦ καὶ εὐγνωμοσύνης πολλάκις, Ἐκ τῶν σωζομένων κωμῳδῶν του δύω, οἱ βάτραχοι, καὶ αἱ Θεσμοφοριάζουσαί, καὶ κατὰ μέρος καὶ οἱ

(1) Νεφέλαι, στ. 535, ἐπ.

Α χαρνεῖς προσβάλλουν τὸν Εὔριπίδην μὲ δπλα ἀνισχυρα μὲν ἵσως ἐνώπιον τοῦ ψυχρῶς καὶ ἐμβριθῶς κρίνοντος, ἀλλ' ὅχι καὶ ἐνώπιον ὅχλου ἑλαφροῦ, κινουμένου μὲτοῦ γελοίου τὸ κέντρον. Αἱ Νεφέλαι τοῦ ἔχουν ἀντικείμενον τὸν Σωκράτην, τοῦ ὅποίνυ κωμῳδοῦν τὴν ιεοφανῆ φιλοσοφίαν, καὶ εἰς τὸν ὅποῖον προσάπτουν τὰς αὐτὰς ἐκείνας κατηγορίας τὰς ὅποιας ἐκίνησαν εἴκοσι περίπου ἔτη μετὰ ταῦτα οἱ συκοφάνται του κατ' αὐτοῦ, ὥστε ἐρρέθη ὅτι ὁ Ἀριστοφάνης ἐγένετο πρωταίτιος τοῦ θανάτου τοῦ φιλοσόφου. Δὲν θέλομεν ν' ἀποπλύνωμεν τὸν ποιητὴν πάσης ἐνοχῆς ὅτι μετεχειρίσθη τὸ ὄξυν ὅπλον του καὶ πρὸς ἀτομικὰς ἐκδικήσεις. Εἶναι ἀναμφίβολον ὅτι συνησθάνετο τὴν ἴσχὺν του, καὶ εἶναι σπανίᾳ ἡ ψυχικὴ δύναμις τοῦ ἐχοντος μέσον ἀμύνης καὶ μὴ προστρέχοντος εἰς αὐτό. Ὁ Εὔριπίδης τὸν διημφισθήτει τὸ σκῆπτρον τῆς ποιήσεως, καὶ τῶν ἐμβριθεστέρων ἡ ὑπὲρ τῆς τραγῳδίας προτίμησις προσέβαλλε τὴν φιλαυτίαν τοῦ κωμῳδοῦ. Εἰς τούτων ἥτον καὶ ὁ Σωκράτης, ὅστις ἀποδοκιμάζων τὴν κωμῳδίαν, δὲν παρευρίσκετο ποτὲ εἰς τὸ θέατρον ὅταν ἐδιδάσκοντο τὰ δράματα τοῦ Ἀριστοφάνους, ἐνῷ κατήρχετο εἰς τὸν Πειραιᾶ ν' ἀκούση τοῦ Εὔριπίδου τὰς τραγῳδίας. Τοιαύτη περιφρόνησις, ἀν δὲν δικαιή, ἔξηγει δμως κατὰ μέρος τὴν ἀπέκθειαν τοῦ ποιητοῦ μας κατ' ἀμφοτέρων τῶν μεγάλων ἀνδρῶν. Μ' ὅλον τοῦτο εἰς τὴν παράστασιν μιᾶς τῶν κωμῳδιῶν τοῦ Ἀριστοφάνους ἥτον παρὸν ὁ Σωκράτης, εἰς τὴν παράστασιν τῶν Νεφελῶν. Βλέπων δὲ τοὺς ξένους ἐπερωτῶντας τίς εἶναι ὁ κωμῳδούμενος, ἀνέστη, διηγεῦνται, καὶ ἔμεινεν ὅρθιος εἰς ὅλον τὸ διάστημα τῆς παραστάσεως διὰ νὰ εἶναι εἰς πάντας καταφανής.

Ἄλλα καὶ ώς πρὸς τὸ κεφίλαιον τοῦτο δὲν ἐκρίθη ἄρα μονομερῶς ὁ Ἀριστοφάνης; Αἱ ἀπεκδυθῶμεν τὰς προλήψεις μὲ τὰς ὅποιας συνησθήσαμεν, ἂς ἐγκαταλείψωμεν τὴν θέσιν ἀπὸ τὴν ὅποιαν σκεποῦμεν τὰ πρὸ ήμῶν γεγονότα, καὶ ἂς μετατεθῶμεν εἰς τὴν τοῦ Ἀριστοφάνους. Μία τῶν πρωτίστων πληγῶν τῆς πολιτείας εἶναι οἱ σοφισταί, οἵτινες

εἰς διάφορα εἴδη ὑποδιαιρούμενοι, ἡ διάφορα ὑποδυόμενος σχήματα, ἄλλοτε μὲν ἀγορεύουν καὶ παραπείθουν τὸν δῆμον ὡς ρήγορες, ἄλλοτε δὲ στρεψοδικοῦν ὡς δικορράφοις καὶ συκοφάνται, ἄλλοτε δὲ διαστρέφουν τὸν ὄρθον λόγον ὡς κυρίως σοφιστὰς ἢ φιλόσοφοι, μετά τινων ὄρθων καὶ ἐπωφελῶν ἀρχῶν, καὶ ίδιως ὑπὸ λέξεις πομπώδεις καὶ ὅμοιαλήθεις πάντοτε, πολλὰς ἀτοπίας διδάσκοντες. Εἰς τούτων, τὸν αὐτὸν τύπον τῶν ἄλλων διατηρῶν, εἰς τὰς τριόδους περιφερόμενος καὶ συλλέγων περὶ ἑαυτὸν τοὺς νεανίσκους, περιπλέκων αὐτοὺς εἰς διαλόγους ἀδιεξόδους καὶ πείθων αὐτοὺς διὰ τοῦ τρόπου τούτου εἰς τὰς ίδεας του, καθισταται δημοτικώτερος, καὶ δι' αὐτὸν τοῦτο μᾶλλον ὑποπτος ὅλων τῶν ἄλλων. Δὲν ἀρκεῖ τοῦτο. Ὁ σοφιστὴς εἰσάγει καὶ νέας ἀρχαίς. Θύει μὲν ἀλέκτορας εἰς τοὺς ἀρχαίους θεοὺς, ἀλλ' ἀγγέλλει ἄλλον νέον, τοῦ ὅποίου ἡ λατρεία καταστρέφει ἐκ θεμελίων τὴν ἀρχαίαν μυθολογίαν πείθεται μὲν εἰς τοὺς νόμους τῆς πολιτείας, ἀλλὰ τοὺς ἐπικρίνει. Τί τὸ ξένον ἀν ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς δημοσιότητος, νομίσιας καθῆκόν του νὰ ἐλέγξῃ τοὺς σοφιστὰς, ἐπροσωποποίησεν αὐτοὺς εἰς τὸν ἐπιφανέστερον μεταξύ των, εἰς τὸν τολμηρὸν καινοτόμον, τοῦ ὅποίου αἱ ίδεαι δὲν είχον εἰσέτει ἀναπτυχθῆ καὶ γνωσθῆ ὥστε νὰ μὴ θεωρῶνται ὡς χλευμαραι; ὁ Ἀριστοφάνης δὲν ἦτον ὑπόχρεως νὰ κρίνῃ τὸν Σωκράτην ἔκτοτε ὡς ἔχρεώστουν νὰ τὸν κρίνουν οἱ δικασταὶ του μετὰ εἴκοσι ἔτη, καὶ ω; τὸν κρίνομεν οἱ μεταγενέστεροι.

"Ἄλλη κωμῳδία εἰς τὴν ὅποίαν ἐκδικεῖ καὶ ἔχυτὸν καὶ τὸ δημόσιον εἶναι οἱ Ἰππεῖς, προπηλακίζουσα τὸν στρατηγὸν καὶ δημαγωγὸν Κλέωνα, ὅστις είχε κατηγορήσει τὸν Ἀριστοφάνην ὅτι εἰς τὴν προδιδαχθεῖσαν κωμῳδίαν του, τοὺς Βαβυλωνίους, μὴ σωζόμενην, είχε χλευάσει τὸν δῆμον ἐνώπιον τῶν ἀπεσταλμένων τῶν Συμμάχων πύλεων, κομιζόντων τοὺς φόρους εἰς τὰ Διονύσια. Ὁ ἀπὸ Κοθούρου Δημοσθένης τοῦ ὅποίαυ αἱ δὶς Ἀναπαιίστων παραβάσεις εἶναι αἱ ὑψηλότεραι δημηγορίαι ἀφ' ὅσας ἥκουσε ποτὲ δῆμος

πρὸς αὐτὸν ἀποτεινομένας, οὐ μόνον ἐπανέρχεται κατὰ τοῦ Κλέωνος εἰς πολλὰς τῶν κωμῳδῶν του, ἀλλὰ δὲν φείδεται οὐδὲ τοῦ Λαμάχου, οὐδὲ τοῦ Περικλέους, οὐδὲ κάνενὸς τῶν διαπρεπόντων, τιμωρῶν αὐστηρῶς αὐτὸ τοῦτο τὸ ἔγκλημα, ὅτι διαπρέπουσιν. Εἶναι δὲ ἀτρόμητος εἰς τὸν πατριατισμὸν του. Οἱ σκευοποιοὶ φοβοῦνται νὰ κατασκεύασσον τὸ προσωπεῖον τὸ μιμούμενον τὸν παντοδύναμον Κλέωνα εἰς τοὺς Ἰππεῖς, καὶ κάνεις τῶν ὑποκριτῶν δὲν θέλετε νὰ ἔνδυθῆ αὐτό. 'Ο γενναῖος Ἀριστοφάνης τὸ ἔνδυεται καὶ ἀφόβως παρίσταται εἰς τὴν σκηνὴν, σύρων εἰς τὸν βόρβορον τοῦ δήμου τὸ εἴδωλον. 'Αλλ' ἀφ' ἔτερου δὲν κατεχράτο τῶν θριάμβων του, καὶ μετεχειρίζετο τὸ ὅπλον του εὐγενῶς. Στῆθος πρὸς στῆθος πολεμῶν κατὰ τῶν ἰσχυρῶν, ἐφείδετο τῶν ἀσθενῶν καὶ τῶν καταβληθέντων'

* Οι μέγιστον ὄντα Κλέων' ἔπαισ' ἐς τὴν γαστέρα,
κ' οὐ ἔτ' ἐσαῦθις γ' ἐπεπίδησα γ' αὐτῷ κειμένῳ.

[Νεφέλ. στ. 549.]

'Ο Ἀριστοφάνης, σύγχρονος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, προέβλεπεν ὅσα δεινὰ ἔμελλε νὰ ἐπιφέρῃ τὸ γέννημα τοῦτο τῆς φιλοδοξίας τοῦ Περικλέους εἰς τὴν Πλατιά του. Διὰ τοῦτο οὐ μόνον ἔκλινε πρὸς τὴν εἰρήνην, ἀλλὰ καὶ μὲ παρρήσιαν δποίαν δὲν εἰχεν οὐδεὶς τῶν ρήτορων, ἐσυμβούλευσεν αὐτὴν ἐπανειλημμένως, καὶ εἰς τοῦτο περιστρέφονται αἱ κωμῳδίαι του οἱ Ἀχαρνεῖς, διδαχθεῖσαι τὸ 6 ἔτος τοῦ πολέμου, Εἰρήνη ἡ διδαχθεῖσα τὸ 13 ἔτος τοῦ πολέμου, καὶ ἡ Λυσιστράτη τὸ 22. ἔτος τοῦ πολέμου.

Αἱ λοιπαὶ σωζόμεναι κωμῳδίαι τοῦ Ἀριστοφάνους περιστρέφονται περὶ τὰ δημόσια καὶ ἴδιωτικὰ ἥθη ἐναι δὲ αἱ Σφῆκες, αἱ "Ορνιθεῖς, διπλοῦτος, αἱ Ἐκκλησιάζουσαι.

'Αλλὰ μετὰ τὴν ἀπολυτοτέραν ἐλευθερίαν των αἱ Ἀθῆναι ἐπέπρωτο νὰ ἰδῶσι δουλικὰς ἡμέρας, καὶ διπλονησιακὸς πολεμος παρήγαγε τὸν πικρὸν καρπὸν τὸν ὅποιον προεῖπεν ὁ ποιητὴς, τὸν ζυγὸν τῶν τριάκοντα. 'Η δημοσιό-

της, φόβητρον παντὸς τυράννου, ἐδεσμεύθη πρώτη, καὶ διὰ ψηφίσματος, πρόσχημα ἔχοντος τὴν εὐσχημοσύνην, ἀπηγορεύθη ἡ παράστασις συγχρόνων προσώπων καὶ περιστάσεων. Ἐδῶ ἔληξε τῆς παλαιᾶς λεγομένης κωμῳδίας, τῆς πρωτοτόκου θυγατρὸς τῆς ἐλευθερίας, ἡ ἐποχὴ, καὶ ἤρξατο ἡ τῆς μεσαίας, τῆς ὁποίας ἔδωκε τὸν τύπον πάλιν ὁ Ἀριστοφάνης, εἰσαγαγὼν εἰς κωμῳδίαν Κώκκαλον ἐπιγραφομένην [ἥτις δὲν διεσώθη μέχρις ἡμῶν] ἀντ' ἀληθῶν πλαστὰ καὶ ἀλληγορικὰ πρόσωπα. Ἄλλ' αἱ ἐλευθέριοι τέχναι εἰναῖς πισταὶ ὅπαδοὶ τῆς ἐλευθερίας, καὶ μὲ τὴν παρακμὴν τῆς πολιτείας παρήκμασαν κατὰ μικρὸν καὶ αὐταὶ ἡ πολυτέλεια ἐγκατέλιπε μετ' ὀλίγον τὸ θέατρον τοῦ λαοῦ διὰ νὰ κοσμήσῃ τῶν δυναστῶν τὰς αὐλὰς, οἱ χορηγοὶ ἔπαινοι νὰ εἰσάγουν χοροὺς, καὶ οἱ ποιηταὶ ἡναγκάσθησαν νὰ ἔξαλειψουν ἀπὸ τὰ δράματά των τοὺς ἀμέσους τούτους ρήτορας τῆς σκηνῆς. Οὕτως ὁ Ἀριστοφάνης ἔγραψε τὸν Πλοῦτον ἄνευ χοροῦ ἀδοντος καὶ ὄρχουμένου. Τοῦτον ἐδίδαξεν ἔσχατον διὰ τοῦ νιού του Ἀραρότος, καὶ ἀπέθανε μετ' ὀλίγον (κατὰ τὴν 98 Ὁλυμπιάδα) καταλιπὼν καὶ ἄλλον νιὸν Φίλιππον, καὶ κατάτινας καὶ τρίτον Νικόστρατον.

Λέγεται ὅτι ὁ Ἀριστοφάνης ἔγραψε πεντηκοτατέσσαρα δράματα, ὃν τὰ τέσσαρα γνησιότητος ἀμφιβόλου. Κατ' ἀρχὰς, μειράκιον ὃν ἀκόμη, ἐδίδαξε τοὺς Δαιταλεῖς [ὅλ. 88 α·] διὰ τῶν ὑποκριτῶν Φιλωνίδου καὶ Καλλιστράτους (ἴδε Σφῆκας στ. 1018) καὶ ἐπέτυχε λαβὼν τὰ δευτερεῖα. Τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐδίδαξε τοὺς Βιβυλωνίους [ὅλ. 88 β·] εἰς τὰ μεγάλα Διονύσια, ὅτε καὶ κατηγορήθη ὅτι ἔξεθετε τὴν πολιν εἰς τῶν ξένων τὸν γέλωτα, (ἴδε Ἀχαρν. στ. 377].

Οἱ Ἀχαρνεῖς ἐδιδάχθησαν τὸ ἐπόμενον ἔτος, ὥλ. 88, γ· εἰς τὰ Ἀήναια [ἴδε Ἀχαρ. στ. 270· 299].

Τῶν Νεφελῶν ἡ ἐποχὴ πρέπει νὰ τεθῇ εἰς ὥλ. 89, ἀ, διότι εἰς αὐτὰς μὲν ὄμιλεν περὶ τοῦ Κλέωνος ὡς ζῶντος, ἐνῷ αὐτὸς ἀπέθανε κατὰ Θουκυδίδην ὥλ. 89 γ· εἰς δὲ τὰς Σφῆκας, διδαχθείσας ὥλ. 89 β· παραπονεῖται (στιχ. 1045) ὅτι

ἀπέτυχον αἱ Νεφέλαι ἡ ἐπροτιμήθησαν οἱ ἀντίπαλοι τοῦ
Ἀμιφίας καὶ Κρατίνος.

Αἱ λοιπαὶ κωμῳδίαι ἐδιδάχθησαν κατὰ διάφορα διδόμενα.

Αἱ Σφῆκες ὁλ. 89 β'.

Ἡ Εἰρήνη ὁλ. 90 β'.

Αἱ Ὁρνιθες ὁλ. 91 β'.

Λυτιστράτη ὁλ. 92 ἄ. (ἴδ. στ. 104, 103, 586 καὶ 1041,
ἀναφερομένους εἰς τὸ Σικελικὸν δυστήχημα. 315 καὶ 388
περὶ τῶν τετρακοσίων εἰς Σάμον].

Θετμοφοριάζουσαι ὁλ. 92 γ'.

Βάτραχοι ὁλ. 93 γ'. (ἴδ. στ. 48, 192, 705, 1209 περὶ τῆς
ναυμαχίας εἰς Ἀργυρούσας.)

Ἐκκλησιαζούσαι ὁλ. 93 γ'. (ἴδ. στ. 194).

Πλούτος ὁλ. 97 δ'.

Πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ὑπολήψεως τὴν ὅποιαν ὁ ποιητὴς
ἀπελάμβανε μεταξὺ τῶν συγχρόνων του ἀνεφέραμεν ἥδη
τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πλάτωνος· εἰς αὐτὴν ἀσ προσθέσωμεν
ὅτι ἐστέφη ἀπὸ τὴν πόλιν μὲ κλάδον τῆς Ἱερᾶς ἐλαίας,
ἰσότιμον χρυσοῦ στεφάνου, καὶ τὴν περὶ ἑαυτοῦ μαρτυρίαν
τὴν ὅποιαν ἀπαντῶμεν εἰς τοὺς Ἀχαρνεῖς (στ. 646), ὅτι ὁ
μέγας Βασιλεὺς; ἀκούτας τὴν φήμην του, ἐρώτησε τοὺς
Πρέτβεις τῶν Δακεδαιμονίων ἀν ἔχουν καὶ αὐτοὶ Ἀριστο-
φάνην νὰ τοὺς συμβουλεύῃ, προσθέτων ὅτι οἱ εἰς αυτὸν
πειθόμενοι θέλουν νικῆ πάντοτε. "Ενδοξον δὲ διὰ τὸν ποη-
τὴν εἶναι καὶ ὅτι ὁ Χρυσόστομος Ἰωάννης τὸν ἐφύλαττε καὶ
τὴν νύκτα ὑπὸ τὸ προσκέφαλόν του, ώς τὸν Ὁμηρον ὁ Ἀλέ-
ξανδρος.

Τὸ μέτρον ὑπὸ τὸ ὅποιον οἱ χοροὶ τοῦ Ἀριστοφάνους
συνήθως διαλέγονται πρὸς τὸν δῆμον, ἐκλήθη ἀριστοφά-
γειον κατ' αὐτὸν, καὶ εἶναι τὸ τῶν τετραμέτρων ἀναπαίστων
καταληκτικῶν εἰς συλλαβὴν, διατηρηθὲν καὶ εἰς τὴν σημε-
ρινὴν στιχουργίαν μας.

Αἱ κυριώτεραι καὶ πρωτότυποι ἐκδόσεις τοῦ Ἀριστοφά-
νους εἶναι αἱ ἀκόλουθοι:

Ἐκδοσις πρώτη. θ', κωμ., [ἐλλείπουν αἱ Θεμοσφ. καὶ ἡ

Λυσιστρ.] Παλ. σχολ. Ἐκδ. ὑπὸ Μάρκου Μουσούρου τοῦ Κρητὸς, Βενετ. εἰς Ἀλδον, 1498, φύλ.

Θ'. κωμ. σχολ. τοῦ Ἀρσενίου, Φλωρ. ἔκδ. Φιλίππου Ἰούντα, 1515, 8. Θεσμοφορ. καὶ Λυσιστρ. αὐτόθι, 1515.

Θ'. κωμῳδ. ἔκδ. τῶν κληρονόμων τοῦ Ἰούντα, σχολ. Φλωρ. 1525.

Θ'. κωμῳδ. ἔκδ. Ἡ Χεραδάμου, ἐν Λουκετίᾳ [Παρισίοις] 1528, 4.

ιά. κωμ. Βασιλείᾳ, παρὰ Κρατάνδρῳ καὶ Βεβελίῳ 1532, 4.

Αίμιλ. Πόρτου ἔκδ. ἐσφ. παλαιὰ καὶ νέα σχολ. συνερ. ὑπὸ Ὁδοάρδου Βιζέτου, Γενεβ. 1607, φύλ.

* *Δουδόλφου Κυστέρου, Ἑλλ. Λατιν. σπανία, σχολ. Ἀμστελόρδ. 1710, φύλ.*

Ἐλλ. Λατ. σημ. τοῦ Στ. Βεγλέρου καὶ Κ. Α. Δουκέρου, φροντίδι Π. Βουρμάνου Β. Δουγδούνον Βαταυῶν παρὰ Σ. καὶ Ἡ Λυχτμάνοις. 1760, 2 τ. 4.

Ριχ. φραγκ. Φιλ. Βρουγκίου μετ' ἐτεξεργ. τοῦ κειμένου ἀνευ σχολ. μὲν Λατ. μετάφρ. Στρασβούργον, 1781-83 4 τ., 4. ἡ 6 τ. 8.

* *Φ. Ἡ βερνιζίου Ῥωμαίου, καθ' εύρεθέν τι χειρόγραφον τῆς Ραβέννης. Λειψίᾳ 1794 2τ.8. εἰς τοῦτο ἀνήκουν τὰ ἐκδοθέντα φροντίδι τοῦ Χ. Δ. Βὲκ. σχολ. ὅλων τῶν παλαιότερων ἐξηγητῶν, Λειψ. 1803 ἐπ. 8 τ. μέγ. 8. ὁ ὥν 8. ὑπὸ Γ. Δινδόρφου.*

Δινδόρφου, ἐπεξεργ. σημ. Λειψ. 1825, 2 τ. 12.

Βεκέρου, Ἑλλ. λατ. σχολ. καὶ ὅλων τῶν προεκδόντων σημ. ἀκρίτως συλλελεγμέναι. Δουδ. 1829, 5 τ. μέγ. 8.

Τάουχνιτσ, πρόχειρος στερεύτ. Λειψ. 3 τ. 18.

* *Πλούτος, σχ. διαφ. γραφ. καὶ λατ. σημ. ἔκδ. Τιβ. Ἐμ-στερονίου, Ἡ Αρλιγκεν 1744, 8. — * Λειψία, 1811, 8.*

* *Νεφέλαι cum scholiis, recens. et adnot. J. A. Ernesti [1753 suasque addidit Gf Hermann. Fritsch Λειψ.] 1797 * 1830, 8.*

Reisig κείμενον μετρικῶς παρεμορφωμένον, Λειψ. 1820, 8.

* Ὁρνιθες recens. et perpet. adnot. illustr. Ch. D. Beck Λειψ. 1782, 8.

Μετάφρ. Γαλλικὴ ὑπὸ Poinsenet de Sirvy Παρισ. 1784, 4, τ. 8.

Μετάφρ. Γαλ. ὑπὸ M. Artaud, Παρισ. 1830, 6 τ. 16

Ἐλλ. Γερμ. αἱ Νεφέλαι, ὑπὸ F. A. Wolf, Βερολ. 1811, 4.

Ἐκ τῶν Ἀχαρ. ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ αὐτόθι 1812, 4.

* Ἐντελῆς μετάφρ. γερμ. ὑπὸ J. Voss H. Braunshweig, 1821 3τ. 8.

Ἴταλ. ὑπὸ Bartolomeo e Pietro Rositini, da Prato Alboino. Βενετία, 1545. 8. Τοπ. Vicenz Vaigrisi.

Ἄγγλ. ὑπὸ Th. Mitchell. Chr. printed for. J. Murray 2τ. 1824. 8.

Δανιστὶ. Arist. Komedier oversatt fra det Græske and I. Krag. Deel. Odense, Shuboth, 1826, 8.

Σχολιαστὰὶ ἀρχαῖοι τοῦ Ἀριστοφάνους εἶναι ὁ Θωμᾶς, ὁ Ἰωάννης Τζέτζης, ὁ Δημήτριος Τρικλίνιος, καὶ μεταγενέστεροι ὁ Ἀρσένιος Μονεμβασίας [1515] καὶ ὁ Ὁδοάρδος Βισέτος [1607], συνερανισθέντες ἀπὸ διαφόρους συγγραφεῖς καὶ λεξικογράφους, καὶ ἴδιαιτέρως ἀπὸ τὸν Εὐστάθιον.

A. P. P.